

ОСНОВОПОЛОЖНИК РАДЯНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА

До 85-річчя з дня народження М. Я. Марра

Радянська мовознавча наука своїми методологічними настановами, методами і прийомами дослідження, побудовою своїх висновків ґрунтується на вченні марксизму-ленінізму, на діалектико-матеріалістичній філософії.

В працях класиків марксизму-ленінізму Маркса-Енгельса-Леніна-Сталіна висвітлені основні питання походження й розвитку мови, висловлені методологічні положення, що визначають зміст і шляхи розвитку матеріалістичного мовознавства.

Визначаючи соціальну природу мови, класики марксизму-ленінізму підкреслювали нерозривний зв'язок фактів і явищ мови з соціально-історичними змінами в житті народу, діалектичний зв'язок мови і мислення. Встановлюючи зв'язок між свідомістю, мовою і суспільним буттям людини, К. Маркс і Ф. Енгельс вказують, що “ні думка, ні мова не становлять самі по собі окремого царства”, а є тільки “прояви дійсного життя”.

Мова, за визначенням Маркса і Енгельса, — безпосередня дійсність думки, “практична дійсна свідомість, що існує і для інших людей і лише тим самим існує також і для мене самого, і, подібно до свідомості, мова виникає лише з потреби, з настійної нужди в спілкуванні з іншими людьми”. Цю суспільну функцію мови — служити засобом спілкування в людському колективі — відзначив і підкреслив В. І. Ленін, говорячи про мову, як про “найважливіший засіб людського спілкування”. Говорячи про роль рідної мови в розвитку робітничого руху, Й. В. Сталін вчить, що “мова — знаряддя розвитку і боротьби”.

Наука про мову, як і інші науки, — класова, партійна. В ній завжди точилася і точиться гостра боротьба між двома протилежними напрямками, які відображають у собі два різні, протилежні світогляди — діалектико-матеріалістичний і ідеалістично-метафізичний. Саме ці класові, партійні настанови визначають той характер, який має мовознавча наука, ті функції, які вона виконує в соціалістичному і в капіталістичному суспільстві.

В нашій країні мовознавча наука служить народові, комуністичному будівництву. Вона досягла величезних успіхів у розв'язанні ряду наукових проблем, яких буржуазне мовознавство неспроможне вирішити.

Ленінсько-сталінська національна політика забезпечила розквіт соціалістичної змістом, національної формою культури кожного народу нашої країни, забезпечила розвиток мов раніш пригноблених народів.

В світлі сталінського вчення про соціалістичні нації визначаються завдання соціалістичного національно-культурного, зокрема мовного будівництва. В умовах існування соціалістичних нації “партія визнала, — пише Й. В. Сталін, — за необхідне допомогти відродженим націям нашої країни — стати на ноги на весь зріст, оживити й розвинути свою національну культуру, розгорнути школи, театри й інші культурні заклади на рідній мові...”

“Чому — питають — на рідній мові? Та тому, що мільйонні маси народу можуть преуспівати в справі культурного, політичного і господарського розвитку тільки рідною національною мовою”.

Історичні рішення ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У про роботу на ідеологічному фронті, викривши буржуазно-націоналістичні перекручення, прояви космополітизму, низькопоклонства перед іноземщиною і приниження гідності нашої вітчизняної науки, накреслили конкретну програму дій, дали могутню зброю в боротьбі за дальше патріотичне піднесення радянської науки взагалі і зокрема науки про мову. Вони закликають до непримиренної боротьби проти реакційних, ворожих впливів розтлінної буржуазної ідеології.

Викриття реакційної антинаукової суті буржуазного мовознавства є одним з найважливіших завдань нашої ідеологічної боротьби проти ідеалізму в науці. Сучасне буржуазне мовознавство є зряддям англо-американської імперіалістичної політики, воно мобілізоване на виконання конкретних імперіалістичних завдань.

Англо-американські буржуазні мовознавці провадять шалену пропаганду “вищості” англійської мови над усіма іншими мовами, пропаганду поширення англійської мови на інші країни й народи. Один з верховодів імперіалістичної олігархії США, Генрі Форд, висловив ці прагнення в неприкритій формі: “Змусьте кожного говорити по-англійському”. Англо-американські імперіалісти, знищуючи цілі народи і їх мови в колоніальних і напівколоніальних країнах, принижуючи національну культуру підкорених і залежних країн, мають в особі буржуазних мовознавців пропагандистів своїх експлуататорських прагнень.

Цілком правильно академік М. Я. Марр кваліфікував лице буржуазної – так званої індоєвропейської лінгвістики, викриваючи її ворожий зміст:

“Індоєвропейська лінгвістика є плоть від плоті, кров від крові відживаючої буржуазної суспільності, побудованої на пригнобленні європейськими народами народів Сходу їх убивчою колоніальною політикою”.

* * *

Успіхи радянського мовознавства, його боротьба проти ворожих, буржуазних мовознавчих теорій нерозривно пов’язані з діяльністю видатного вченого-комуніста академіка Миколи Яковлевича Марра. Наша вітчизняна мовознавча наука пишається науковою діяльністю М. Я. Марра так само, як діяльністю геніальних представників інших галузей науки останніх десятиріч – Менделєєва, Павлова, Карпинського, Мічуріна, Вільямса, Докучаєва, Ціолковського та інших.

Величезна заслуга М. Я. Марра перед радянською наукою полягає в тому, що він побудував нове вчення про мову, що ґрунтується на основах діалектичного й історичного матеріалізму, загальну теорію мовознавства, яка викриває і розгромлює буржуазне, ідеалістичне мовознавство. М. Я. Марр – основоположник радянського, матеріалістичного мовознавства. Життя М. Я. Марра – це зразок палкого, патріотичного служіння своїй великій радянській Батьківщині, її передовій науці, її боротьбі за побудову комунізму.

Початок формування М. Я. Марра як ученого припадає ще на дореволюційні часи. Принципи і настанови буржуазного, індоєвропейського мовознавства не задовольняли допитливого вченого уже в той період його діяльності. Він пристрасно шукав шляхів справжнього наукового розв’язання мовознавчих питань, пов’язуючи вивчення мови з історією народу, його матеріальної і духовної культури.

Уже першою своєю науковою роботою (1888 р.) – «Природа і характер грузинської мови» Марр завдав удару буржуазному мовознавству, довівши спорідненість грузинської мови з мовами інших систем і відкинувши таким чином твердження буржуазного мовознавства про замкненість і ізольованість окремих груп мов.

Глибоко вивчаючи кавказькі мови (які він умовно назвав яфетичними, а науку про них – яфетидологією), а потім інші мови Європи і Азії, М. Я. Марр на більш широкому матеріалі стверджує свої висновки про наявність давніх спільних елементів у мовах різних народів, що свідчить про спільність шляхів історичного розвитку народів і заперечує

твердження буржуазних учених про особливе “вище” місце так званих індоєвропейських народів і їх мов в історичному процесі. Слід відзначити, що зокрема німецько-фашистські вчені вважали, що цим “вищим” індоєвропейським народом і його єдиною прамовою були германці і їх мова; теперішні буржуазні англо-американські вчені твердять, що справжніми індоєвропейцями є англо-сакси, а всі інші народи — “нижчі”.

Велика Жовтнева соціалістична революція вдихнула новий зміст у творчу роботу великого вченого. Практична участь у радянському культурному будівництві, засвоєння вчення Маркса-Енгельса-Леніна-Сталіна про розвиток суспільства і всіх явищ суспільного характеру, в тому числі й мови, привели М. Я. Марра до усвідомлення могутньої пізнавальної сили діалектичного матеріалізму, і він застосував його як єдино правильну теоретичну основу своєї дослідницької діяльності, єдино правдиву основу розвитку науки.

В результаті дальших досліджень, оволодівши вченням марксизму-ленінізму, Марр доходить висновку, який викладає у доповіді Академії наук СРСР 21 січня 1923 року:

“Тверджу, що індоєвропейської сім’ї мов, расово відмінної, не існує. Індоєвропейські мови Середземномор’я ніколи і нізвідкіля не з’являлись ні з яким особливим мовним матеріалом, який ішов би від якоїсь расово особливої сім’ї мов чи тим менше мав початок в якійсь расово окремій прамові. До речі, спочатку була не одна, а багато племінних мов, єдина прामова є наукова фікція, що відслужила свою службу”.

Марр твердить, що сучасні індоєвропейські мови — це дальший етап у розвитку попередніх мов, наступна стадія в єдиному мовотворчому процесі народів світу, а не мови, що постали з якоїсь расово особливої прамови. Марр довів, що “прамова — це міф”, ніякої прамови не існувало. Факти історії доводять, що розвиток людства ішов від множинності первісних людських колективів до укрупнення, від дрібних племен — до народів і націй, отже, від множинності мов дрібних колективів — до національних мов.

Формування слов’янських народів і їх мов йшло таким же шляхом, тобто вони утворилися не в результаті розпаду “пранароду”, “прамови”, а навпаки, в результаті поступового і складного процесу об’єднання і схрещення багатьох різних племен, племінних старослов’янських мов чи діалектів.

Нове вчення про мову ґрунтується на вченні класиків марксизму-ленінізму, яке говорить, що мова виникла в колективі, в праці, тоді, коли

людина, член колективу, усвідомила необхідність сказати, передати щось іншій людині.

“Людство, — говорить М. Я. Марр, — створило свою мову в процесі праці за певних суспільних умов і перетворить її з настанням дійсно нових соціальних форм життя і побуту, відповідно до нового в них умов мислення... Коріння мови... не в зовнішній природі, не всередині нас, не всередині нашої фізичної природи, а в суспільності...”

Марр своїми дослідженнями розбив ганебне, расистське твердження про “природну нездібність” до дальшого процесу деяких народностей, що відстали від загального розвитку. Деякі мови, говорить Марр, можуть відстати на широкому шляху мовотворчого процесу, вони можуть стояти на різних ступенях розвитку, але кожна з них, безумовно, здатна досягти ступеня досконалості іншої.

Наприклад, деякі народності СРСР, які лише в радянські часи дістали писемність, ще недавно були носіями племінної мови, тобто за будовою їх мови являли собою попередню стадію. Впровадження племінної мови збагачує колишню безписемну мову, сприяє її переходові від одного типу до іншого, вищого.

У збагаченні й розвитку літературних мов народів СРСР величезну роль відіграє російська нова, яка подає мовам братніх народів величезну творчу допомогу в їх формуванні.

М. Я. Марр приділяв величезну увагу зв'язковій різниці стадій у розвитку мови з певним періодом у соціально-історичному розвитку народу, з певним характером і рівнем виробничих процесів.

Марр писав, що в старому мовознавстві існували закони фонетики, закони звукових явищ, але не було законів семантики — законів виникнення того чи іншого смислу. Значення слів не діставали ніякого суспільно-ідеологічного обґрунтування. Нове вчення про мову обґрунтувало соціально зумовлений зв'язок між звучанням і значенням.

“...Немає у слів інших значень, крім породжених певним ладом, створеним певним господарським життям, і впливаючим з цього ладу світоглядом”, — говорить Марр. “Немає не тільки слова, але жодного звукового явища..., немає жодної частки звукової мови, яка при виникненні не була б осмисленням, набула б якусь мовну функцію до мислення”.

Такий глибокий зв'язок між мовою і мисленням, між мисленням, мовою і суспільним буттям являє собою діалектичний зв'язок. Тому, природно, мова є могутнім фактором розвитку людського мислення.

* * *

За 46 років своєї плідної наукової діяльності (М. Я. Марр помер в 1934 році) великий учений написав понад 500 наукових робіт, присвячених проблемам мовознавства, історії, археології. Він був ученим – бійцем культурного фронту, зразком наукової громадсько-політичної діяльності, всі свої сили віддав справі партії Леніна–Сталіна.

Вчення академіка М. Я. Марра продовжують і розвивають його учні і послідовники, збагачуючи вклад радянського матеріалістичного мовознавства в справу соціалістичного будівництва.

На ґрунті великого досвіду російської мови і з її творчою допомогою лише за останні роки створені десятки наукових граматики і словників тих мов, які раніше або зовсім не вивчалися або мало вивчалися.

Величезні успіхи радянського мовознавства є реальним свідченням більшовицької уваги і пошани до мов народів СРСР, свідченням успіхів ленінсько-сталінської національної політики. Ці успіхи в національно-культурному будівництві соціалістичних націй Радянського Союзу служать джерелом незламної досі сили для пригноблених народів світу, які борються проти англо-американського імперіалізму за свої соціальні й національні права, за свою культуру та мову.

І. БІЛОДІД,

кандидат філологічних наук.

Джерело: Радянська Україна. – 1950. – № 5 (6 січня). – С. 2.